

A közgazdasági műveltség szükségessége

Válasz egy levélre

Mit gondolok: az olvasók érdeklődnek-e magyar nyelvű közgazdasági könyvek, tanulmányok, cikkek iránt, és ha igen, érdemes-e a kérdéssel annyit foglalkozni, mint ahányszor írtam e témáról? — kérdezi egy levélíró. Feltételezem, hogy ezt a kérdést mások is felteszik, ezért ezúton szeretnék válaszolni.

1. Az emberi társadalom történetének két nagy fordulópontját a mezőgazdasági és ipari forradalommal szoktuk megjelölni. A vadászatot, halászatot, gyűjtögetést felváltotta a növénytermesztés és az állattenyésztés. Ezt követően, az első nagy társadalmi munkamegosztással vált külön a mezőgazdasági és a kézműipari tevékenység. Az igazi változást az ipari forradalom hozta, amely csupán jó kétszáz évvel ezelőtt bontakozott ki Nyugaton.

A gazdasági növekedés motorja hovatovább az ipari fejlődés lett. A gazdaság nagy ágazatai — az anyagi termelés területén az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem és a szállítás — közül ugyanis a leggyorsabb növekedést tartósan az ipar mutatta.

Az ipari forradalom mellett — ismeretes — a születési és halálozási arány tekintetében is „forradalom” ment végbe. Az átlagos életkor Európában időszerintünk kezdetén 25 év, az ipari forradalom idején 35 év, jelenleg körülbelül 70 év. A világ népességét időszerintünk kezdetén 200–250 millióra, a XVII. század közepén 550 millióra becsülték, viszont a XX. század elején a világ népessége már 1,6 milliárd volt, az előbbihez hasonló többszöröződésre tehát már két és fél század elég volt.

Ha az országokat az egy főre jutó nemzeti jövedelem szerint vizsgáljuk, az ipar és a gazdaság fejlettsége között szoros összefüggést, kapcsolatot figyelhetünk meg.

Az ipar szerepét a gazdasági növekedésben nemcsak a termelés gyors emelkedése s ezzel együtt a nemzeti jövedelem gyarapítása, nem is csak alapvető társadalmi változások előidézése, hanem az is meghatározza, hogy az ipar a műszaki haladás fő hordozója — minden vonatkozásban.

A gazdálkodás fejlődésében a tudás gyarapodásának mindig döntő szerepe volt. De a tudomány hozzájárulása csak az ipari forradalomtól kezdve vált igazán jelentőssé. Az ipar sajátos szerepét nemcsak az jellemzi, hogy elsőként hasznosította az újkori természettudomány eredményeit — a kézműipar és a manufaktúra után a gyáripar kialakulásának feltétele volt ez —, hanem korábban ismeretlen módon ösztönözte is a tudományos fejlődést, létrehozta a műszaki tudományokat.

Az ipari termelés nemcsak műszaki, hanem gazdasági tevékenység is, az ipar fejlődése gazdasági törvényeknek alávetve megy végbe. Gazdasági és társadalmi törvények érvényesülnek mind az ipari termelés vállalatán belüli megszervezésében, mind az ipar, valamint a nemzetgazdaság fejlődésében. Ehhez a gazdálkodáshoz és irányításához nélkülözhetetlenek a közgazdasági ismeretek.

A közgazdasági műveltség és ismeretterjesztés fontosságáról eddig — véleményem szerint — legmegalapozottabban a *Korunk* 1979. májusi számában írtam — sajnós, nem sok eredménnyel, pedig olyan nagy nevet idéztem, mint Adam Smith, P. A. Samuelson, C. P. Snow, W. Leontief, C. P. Povel; most a sorainkból válogattam segítőtársakat — remélem, több eredménnyel. Mindjárt idézek is kettőt.

Kún János az 1979. évi közgazdasági Nobel-díj kitüntetettjeit ismertette előjáróban írja: „Az alapítvány létesítésével s a tekintélyes Nobel-díjak közé való besorolásával a svéd akadémiai körök — mondhatni mint az egész nemzetközi tudományos világ szószólói — mintegy szentesíteni kívánták azt a tényt, hogy napjainkban, amikor a tudomány valóságos termelőerővé vált, a közgazdasági tudomány is jelen van ezek között a fejlődést serkentő és meghatározó erők között. S valójában, a közgazdasági tudomány nem egy felismerése, nem egy módszertani vagy érdemi tétele hatékonyan járul hozzá a gazdasági fejlődés meggyorsításá-

hoz, helyesebb, biztosabb inderbe tereléséhez, különösen ott, ahol a tudomány — mint felépítmény — figyelembe veszi az alap, a fejlődést meghatározó materiális erők sajátosságait és törvényszerűségeit. (Témájuk: az ember-tőke. A Hét, 1979. 14.)

Furdek Mátyas így ír: „Az eddigi mennyiségi felhalmozódásoknak minőségi ugráshoz kell vezetniük. A mennyiségi szemléletet hovatovább minőségi szemlélet váltja fel. A technikacentrikusság helyébe gazdaságcentrikusság lép [...] A 80-as évek problémáinak legnagyobb és döntő fontosságú része gazdasági jellegű.“ (Levegőn célratörőbb a gazdasági ismeretterjesztés. A Hét, 1979. 19.)

Következésképpen a gazdasági szakemberek — s mindenekelőtt a vezetők — az eddiginél fontosabb szerephez jutnak. Részt kell vállalniuk a műszaki-tudományos fejlődés ösztönzésében, élenkítésében, új tudományos eredmények elérésében és gyors gyakorlati alkalmazásában. Ösztönzői kell hogy legyenek a napi rövid távú gondok távlatokkal összekapcsolt, összehangolt kérdésének, az intenzív fejlődési pálya kutatásának a nemzetközi tapasztalatok, tanulságok, elemzések, a jövőről való gondolkodás megalapozottságának, prognózisok készítésével is. Gazdaságpolitikai céljainkkal azonosulva, *céljainkat értve és megértetve* kell elősegítenünk gazdaságpolitikánk megvalósítását.

Mindezek feltételezik a gazdasági ismeretek terjedését, terjesztését és magának a közgazdaságtudománynak az állandó fejlődését, fejlesztését.

2. A közgazdaságtudomány fontossága nyilvánvaló, kérdés az, hogy van-e érdeklődés. Válaszom határozott: van — de nem kielégítő mértékben, ezen kell még segíteni! De beszéljenek helyettem mások.

Török M. László élelői közgazdász 1979. július 11-i leveléből idézek: „Az igény a közgazdasági kérdések iránt nagyon is létezik. A magam kisvárosi környezetéből indulok ki. Gyakran tapasztalom, milyen észrevételeket vált ki egy-egy a világgazdaságot, vagy a nemzetgazdaságot érintő esemény vagy intézkedés. A reflexiók csupán a felszíni jelenségeket ragadják meg, anélkül, hogy a folyamatok belső logikáját keresnék, éppen azért, mert a gazdasági köztudat nélkülözi az elméleti háttérrel. [...] Összefoglalva: lehet, hogy egyelőre nem nyilvánul meg látványos igény az olvasók részéről a gazdaságtudomány iránt, de ez az igény létezik. *Meg kell fújni a szunnyadó parazsat*, végül is mindnyájunkat érintő zsebbevágó témáról van szó. Kissé fura, hogy az az ember, aki jártas a művészetekben, a természettudományok egyes ágaiban, és nap mint nap érzékeli a gazdaság működését (jól vagy kevésbé jól lakik, étkezik, öltözködik, utazik, sőt művelődik), ne ismerné legalább vázlatosan a jelenségek mögött meghúzódó, de azokat végső soron meghatározó gazdasági törvényszerűségeket.“

Napjaink társadalmi követelményeit vizsgálva, rá kell mutatnunk arra a műveltségi problémakörre, amely abban fejeződik ki, hogy a gazdasági ismeretek, a gazdasági műveltség nálunk általában még nem foglalta el az általános kultúra rendszerében az öt méltán megillető helyét.

A köznapi beszélgetések, észrevételek szintjén, látszólag mindenki tájékozott. Ebben kétségkívül van igazság; a gazdaságtudomány sajátossága — s ebben különbözik, mondjuk a csillagászatól —, hogy hatásait, következményeit mindenki közvetlenül átéli, méghozzá kettős minőségben: munkavégzés közben és fogyasztóként.

Ez pedig jócskán indokolja, hogy a maga módján mindenki állást foglal az árákról vagy az áruellátásról. Másfelől azonban társadalmi méretekben megfigyelhető, hogy a gazdasági ismeretek szintje a szükségesnél sokkal alacsonyabb. Bár sok gazdasági szakfoglalom válik naponta a köznyelvi szókészlet részévé, mégis műveltségi fehér foltok tűnnek elő, ha történetesen azt kell szabatosan meghatározni, mit jelentenek olyan kifejezések, mint a cserearány, gazdaságszerkezet, exportszerkezet, külkereskedelmi mérleg, nemzetközi fizetési mérleg stb. (Erről jut eszembe: egyik napilapunk gazdasági rovatának munkatársa gyári riportjában azt írta: „...foglalkoznak piackutatással, hogy divatos szóval éljek, marketinggel...“ Hogyan ismerje meg az újságolvasó helyesen a fogalmakat, ha a szakszerző egyenlőségjelet tesz a rész és az azt magába foglaló egész közé?)

Furdek Mátyas idézett cikkében így vélekedik: „A hazai aktív lakosság képzettsége ma már lehetővé teszi, hogy a gazdasági kérdéseket sokkal komplexebben, valódi bonyolultságukban vessük fel, nincs szükség egyszerűsítésre. [...] A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom előtt álló egyre komplexebb feladatok és az egyre kedvezőtlenebb világpiaci feltételek mellett a gazdasági építőmunka csak akkor tud úrrá lenni egy sor akaratunktól-tudatunktól független nehézségen, ha nemcsak a közgazdászok, hanem a széles dolgozó tömegek gazdasági ismeretei és gazdasági tudatának összetevői a mainál lényegesen magasabbra emelkednek [...] Tudomásul kell vennünk, hogy a gazdasági ismeretek is erkölcsi kopást szenvednek. De az eredményesebb és hatékonyabb gazdasági felvilágosító munka segítsé-

gével ez megakadályozható. Ezért minden szinten és minden eszközzel a gazdasági tudat fejlesztésén kell munkálkodni." (Kiemelések tölem — P. J. A.)

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy az ismeretek terjesztése közepette sajtóosan sok a teendő: „a fogyasztás, az üzemi demokrácia fórumain való állásfoglalás, általában a közéleti cselekvés feltételezi a gazdasági tájékozottság színvonalának emelését.”

3. Természetes, hogy az amúgy is nehéznek tartott közgazdasági ismereteket is anyanyelvünkön sajátíthatjuk el legkönnyebben. Ezt, többek között Dáné Tibor, a Dacia tudományos kiadványainak szerkesztője is kijelentette: „A tudományos könyvek magyar nyelven való megjelentetése a hatvanas évek elején halaszthatatlan szükségletté vált, ugyanis a román oktatásban részesülő magyar egyetemi ifjúság nagy része (a húszezernyi közgazdaságtudományi hallgató között szép számmal lehetnek magyarok is), s a műszaki értelmiségiek egyre inkább kifejezik abbéli igényüket, hogy szakmájukat anyanyelvükön is el szeretnék sajátítani.” (Szépréti Lilla: *Bemutatjuk a Dacia Könyvkiadót*. Új Élet, 1979. 10.)

A fentieket alátámasztja az a felmérés is, amelyet a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Arad Megyei Tanácsa végzett értelmiségi dolgozók körében a szakismeretek gyarapításának lehetőségeiről és igényeiről. Ebből idézem: „Döntő többség, kilencvenöt százalékuk, igényli a szakfolyóiratokat, szakkönyveket, műszaki szótárakat anyanyelven is.” (Kocsik József: *Mit olvasnak a műszakiak? A Hét*, 1977. 12.)

Török M. László már idézett levelében írja: „Hangsúlyozni szeretném, hogy a hazai magyar sajtóban megjelent gazdasági témájú cikkek alapján véve a gazdaság hírei. A gazdaságtudomány a napi események és jelenségek mögött van. Erről kéne több cikk és néhány könyv.”

Igény tehát van; két-három éve cikkezünk erről — eredménytelenül. Nincs tudomásom arról, hogy az utóbbi években magyar nyelvű közgazdasági könyv megjelent volna; a közös könyvkiadás keretében az utóbbi tíz évben öt ilyen szakönyv behozataláról tudok. A lapok is kevés irást jelentettek meg.

4. Hogy az olvasók nagy táborában a gazdasági kérdések iránt érdeklődők száma mekkora lehet, nem tudom felbecsülni, de a RSZK statisztikai évkönyveiben közölt adatok felhasználásával megpróbálom hozzávetőleg megállapítani — a felső- és középfokú közgazdasági képzésben részesültek száma alapján — a gazdasági munkakörben dolgozók állományát.

	Közgazdasági karon	Gazdasági technikumban végzettek száma	Gazdasági ülcumban	Összesen
1948/49	1 895	3 601	—	5 496
1949/50	1 802	3 502	—	4 304
1950/51	1 411	5 897	—	7 308
1951/52	834	7 294	—	8 128
1952/53	1 109	4 216	—	5 325
1953/54	201	4 491	—	4 692
1954/55	830	6 344	—	7 174
1955/56	1 585	848	—	2 433
1956/57	1 168	1 525	—	2 693
1957/58	836	1 398	—	2 234
1958/59	848	1 393	—	2 241
1959/60	616	2 718	—	3 334
1960/61	967	2 995	—	3 962
1961/62	1 014	2 434	—	3 448
1962/63	755	1 332	—	2 087
1963/64	767	824	—	1 591
1964/65	1 020	915	—	1 935
1965/66	1 275	712	—	1 987
1966/67	1 168	2 715	—	3 883
1967/68	1 794	2 251	—	4 045
1968/69	1 935	2 521	1 769	6 225
1969/70	2 145	2 140	4 434	8 719
1970/71	4 408	2 051	6 769	13 228
1971/72	3 533	1 832	7 268	12 633
1972/73	3 389	832	7 598	11 819
1973/74	3 855	920	5 790	10 565
1974/75	4 137	1 020	5 837	10 994
1975/76	4 111	543	5 993	10 647

1976/77	4 137	31	7 137	11 305
1977/78	4 270	—	6 461	10 731
1978/79	4 428	—	5 117	9 545
	62 243	69 295	64 173	195 711

Az 1979/80.

tanévben

végezettek

(becslés)

4 400

—

5 000

9 400

Az 1948/49.

tanév előtt

végzett, még

dolgozók

(becslés)

8 000

—

21 000

29 000

Összesen

(kerekítve)

75 000

69 000

90 000

234 000

Tehát 234 ezerre tehető a gazdasági képzettségű dolgozók száma. A „lemorzsolódást“ fedezik a más képezéssel gazdasági munkakörben dolgozók: elsősorban a jogvégezettek (1948/49 és 1972/73 között — eddig lehetett azonosítani a jogi diplomát a közgazdasággal — 18 218-an végeztek jogi karon), matematikusok, mérnökök (számos, gazdasági kérdésekkel foglalkozó vállalati aligazgató, műszaki-gazdasági osztályvezető — elsősorban terv- és szervezési osztály vezetője — mérnöki képesítésű, de van közöttük eladási, beszerzési osztály- és export-importrészleg-vezető is) és mások.

Azt hiszem, nem tévedek, ha több mint húszezerre becsülöm a magyar anyanyelvű, gazdasági munkakörben dolgozók számát. Ennyi embernek a szakmai továbbképzésével és tájékoztatásával érdemes, mi több, *kell* foglalkoznunk.

5. Ha lépést akarunk tartani a fejlődéssel, mindannyiunknak tanulnunk, tájékozódunk kell. A fejlődésnek az egyes emberek számára kétféle következménye lehet: egy tehermentesítő és egy kihívó hatása. Ismeretes, hogy régebben az egyszerű megszerzett tudás nagyjából az egész életen keresztül elég volt valamely foglalkozás gyakorlásához, *ma pedig gyorsan elavulnak az ismeretek*. Ezért egész életen át tanulni kell. Ez szépen hangzik ugyan, mert tanulni jó, de egyben fárasztó is, különösen az életkor előrehaladásával, vagy abban a félelemben, nehogy elmulasszuk a felzárkózást. Ennek az irányzatnak a várható következményei a következők lehetnek:

— Növekvő szakadék a különböző korcsoportok ismereti és érzelmi szerkezetei között. Elcsesedő nemzedéki ellentétek.

— Növekvő érdektelenség az érvényben levő értékekkel s normákkal szemben.

— A levert lelkiállapot járványa, ami tipikus betegséggé válhat, a biztonság keresésének sokféle — legtöbbször helytelen — megnyilvánulásával.

Hogy a szakírók átadhatják-e ismereteiket, és hogy tanulhatunk-e, csak részben függ tőlünk. Pillich László *Azt akarjuk, hogy megértsenek (A Hét, 1979. 40.)* című írásában rámutat arra a tényre, hogy „a közgazdaságtudomány bizonyos fókáig »mostohagyerek«, és a gyakorlati közgazdász munkáját gyakran tévesen ítéli meg, ami a közvélemény tájékozatlanságának tudható be. A közvélemény ilyen értelmű informálása pedig csakis úgy képzelhető el, ha kialakul bennünk, közgazdászokban az élet igénye, s *amennyiben kialakulnak a közgazdasági jellegű írások közlésére állandósult keretek is.*“ (Kiemelés tőlem — P. J. A.)

Pillich László két fontos kérdést vet fel tömören: a tanulmányok megírását és a közlési lehetőséget. Lámpásként világítson előttünk Comenius (1592—1670) gondolatára: „Mivel a tudásnak örök vezérei és legbiztosabb alapjai az értékek, azért állandóan gondoskodnunk kell ébren tartásukról, mégpedig saját tevékenységünkkel kell serkenteni őket. Ámde hogyan? Nos, ez a mi módszerünk éppen az értekek serkentésére irányul, mert tevékenységen alapul: amit tudniillik az ember maga tesz, arra lehetetlen nem figyelnie.“

Tehát publikáljunk kettős céllal: tanuljunk és ismeretet terjesszünk és idővel tudományt fejlesszünk. A gazdag intellektuális élet, a sokrétű érdeklődés és ismeretterjesztési vágy — erős önkifejezési kényszerrel párosulva — különböző formákban nyerhet kifejezést. Ennek egyik alakja a publikáció. Az írás a gondolkodó ember számára lehetőség, hogy hozzájáruljon a gyakorlat mai feladatainak eredményes megoldásához; ez bizonyos értelemben lehetővé teszi a szerző számára, hogy olyan kérdések megoldásában vegyen részt, amely *ma* nem az ő feladata, de amelyhez hasonló feladata a jövőben lehet.

Nem elegendő, hogy a szerzők megírják könyveiket, tanulmányaikat, cikkeiket, ezek megjelentetéséhez vállalkozó könyvkiadó, lapszerkesztőség is szükséges. Könyvkiadóink évtizedek óta nem jelentettek meg magyar nyelvű közgazdasági munkát, lapjaink pedig — kevés kivételtől eltekintve — ugyancsak mellőzik az ilyen írásokat.

Remélem, hogy szerzőink, könyvkiadóink, lapszerkesztőségeink együttesen megtalálják az igények kielégítésének útját-módját. Mindannyiunk javára.

Papp József András

Euthanasia és büntetőjog

Többször is előfordult már, hogy az orvos „kesztyűt dobott“ a jogásznak, saját tudománya fejlődését gátló, elavult jogszabályok, esetleg még elavultabb elméletek felülvizsgálását sürgetve. Dániel Károly is ezt tette *Az euthanasia és a rákos betegség utolsó szakasza* (Korunk, 1981. 6.) című tanulmányában. Nem biztos, hogy a kesztyűt éppen nekem szánták, de a gesztust időszerűnek tartom, s ezért fel is veszem.

Tény, hogy a jogtudomány fejlődése sokkal lassúbb, mint az orvostudományé. A teljes igazság kedvéért azonban azt is tudnunk kell, hogy a fejlődés ütemét, mértékét és — talán ez a legfontosabb — lényegét meghatározó ismérvek annyira különbözőek, hogy ez eleve kizárja a megbízható összehasonlítást lehetőségét. Mi, jogászok megszoktuk a tavalyi, sőt évtizedes, törvények adta igazságokat (amennyiben tényleg igazságok); talán ezzel magyarázható, hogy már most, alig túl a bevezetésen, magam is felteszem a kérdést:

Mi az euthanasia?

Mindenki tudja, hogy a halál, az elmúlás természeti törvény, többek között a mulandóság tudata is megkülönbözteti az embert a többi élőlénytől. De „tudni“ és „tudomásul venni“ — ha úgy tetszik, beletörődni — két különböző dolog. Napjainkban a művelődés, a kultúra szorosan kapcsolódik életünk minden mozzanatához, a halálhoz közeledve azonban megtorpan. Az orvos is megtorpan, még ha „könnyelmű“ pillanataiban úgy nyilatkozik is, hogy ő megszokta a halált. A látványát talán igen, a gondolatát aligha...

Az euthanasia görög eredetű szó, pontos jelentése „jó meghalás“, „jó elhalalodás“ (eü = jó, thanatosz = halál). Ha viszont ebből indulunk ki, akkor — véleményem szerint — nem jutunk messzire. Csupán a fordítás pontos, a tartalom nem. Mert:

— „jó meghalás“ — ilyet sem orvosilag, sem jogilag nem tudok elképzelni. Mítől, miért lenne jó meghalni? Sokkal inkább indokolt a „fájdalommentes halál“ elnevezés;

— a fájdalommentes halál biztosítása nem mindig igényel külső beavatkozást. Néha — életritmusunknak hála, egyre gyakrabban — maga a természet „gondoskodik“ a gyors, hirtelen halálról. Hétköznapi példa: valaki egyszer csak lefordul a székről..., a többi kiderül a boncolásnál;

— aki manapság euthanasiáról akar beszélni, esetleg vitatkozni, és a szó szerinti fordításból, jelentésből indul ki, az vagy téved, vagy nem létező kérdésekre keres választ. A lényeg ugyanis ez: joga van-e az orvosnak ahhoz, hogy tudatos beavatkozással vagy látszólagos gondatlansággal — tehát aktív vagy passzív módon — elősegítse bizonyíthatóan menthetetlen páciense, egyúttal embertársa halálát?

A magam részéről az utolsó kérdést tartom leginkább vitára érdemesnek. Jogi és erkölcsi vonatkozásaira még visszatérek. Ide azonban más érvek kívánkoznak.

A viszonylagos dilettáns és a még viszonylagosabb szakember érdeklődésével tanulmányoztam a Juszt László és Zeley László szerkesztésében megjelent *A halál egészen más...?* (1981) című kötetet, ebből is *A fájdalommentes halál ideája* című fejezetet. A kötet rádiós beszélgetések szöveghű változatát hozza nyomtatásban. A beszélgető partnerek között ott van a belgyógyász professzor, a filozófus, a pszichiáter, a pszichológus. Megszólalnak a különböző felekezetek teológusai, és végül — de talán nem véletlenül — elmondja véleményét a jogász.

Meglepett, de tudomásul kellett vennem, hogy még ez a szakmai szempontból láthatóan heterogén együttes is közös nevezőre jutott az euthanasiát illetően. Egy

kivétel azért akadt, de erről később. Nem látom indokoltnak, hogy valamennyi hozzászóló véleményét külön ismeressem. Szívesen kiemelek viszont néhány, a téma szempontjából nélkülözhetetlen érvelést.

Akad valaki — történetesen a világszerte ismert belgyógyász professzor —, aki bár a választ megadta, az euthanasiát másodlagos fontosságú, „hajánál fogva előráncigált” kérdésnek tartotta. Az embernek semmiféle joga nincs ahhoz, hogy egy másik ember életének véget vessen, ez érvényes kell hogy legyen mind a háborúban, mind a bíróságon vagy a kórteremben. Az aktív euthanasiát tehát az orvos nem végezheti el, nem könnyítheti meg a beteg sorsát oly módon, hogy cselekvően véget vessen életének. Más kérdés a passzív euthanasia, melynek során a biztosan menthetetlennek nyilvánított beteggel szemben az orvos nem követ el mindent, hogy életét egy-két nappal vagy egy-két órával meghosszabbítsa. Nyilvánvaló, hogy egy politraumatizált beteg, akinek szervezete több helyen súlyos károsodást szenvedett, valójában eszméletlen, akaratnyilvánításra képtelen, életfunkcióit csak gépi segítséggel lehet fenntartani, ideig-óráig. Ha semmi remény nincs arra, hogy ez az ember ebből az állapotból valaha is kiemelkedjék, akkor az orvos, saját lelkiismeretével szembenézve, egymaga is eldöntheti, érdemes-e az ilyen beteget a modern technika vívmányaival továbbra is életben tartani, amikor ugyanezzel az anyagi és szellemi áldozattal esetleg más embert vagy embe- reket meg lehetne menteni. Az orvos célja és feladata tehát nem az élet, hanem az *élhető élet* meghosszabbítása.

Az eddigiekből már most leszűrhetünk két lényeges következtetést. Az első az aktív euthanasia teljes elutasítása, s ezzel párhuzamosan a passzív euthanasia elfogadása. A másodikat — egy kicsit saját véleményem védelmére — külön szeretném hangsúlyozni; lényegében senki sem beszélt „jó halál”-ról. Terítékre került ez a változat is, de csak a példa, a kontraszt kedvéért. Ami viszont megmaradt, mi több, az eszmecsere süllypontja volt, az a fájdalommentes halál.

Ehhez kapcsolódik az a különvélemény is, amelyet az előbb említettem. Any- nyira eltér a többitől, hogy „szerzőjé” is illik megnevezni: Cicely Saunders, egy londoni elfekvő kórház klinikavezető professzora.

Saunders asszony nyíltan kimondja, hogy szerinte az a kép, amelyet az em- berek a gyógyíthatatlan betegekről, a haldoklókról kialakítottak maguknak, egy- szerűen nem felel meg a valóságnak. Az orvos sokkal többel tartozik az emberek- nek, semhogy elegendőnek találja az életből való gyors kiút egyszerű biztosí- tását. Cicely Saunders tehát az euthanasia bármilyen formáját határozottan elveti. De tovább is megy. Szerinte a probléma kulcsa az orvosok tudásszintje. A fájda- lomszállítás igen gyorsan tért hódító új tudományág. Az a kijelentés, mely szerint a haldokló rákos beteg fájdalmait nem lehet kábítás nélkül enyhíteni, vagy hogy a csillapítók egy ponton hatástalanná válnának — *egyszerűen tudatlanságra vall*.

Íme két, egymástól homlokegyenest eltérő vélemény, méghozzá mindkettő igen alapos szakmai és orvosetikai érvek kíséretében. Melyiket fogadjuk tehát el? Szá- moljuk talán össze a „szavazatokat”? Ez aligha lenne elfogadható eljárás. Inkább szögezzük le, hogy a passzív euthanasiát illetően még az orvosok álláspontja sem tekinthető egyértelműen tisztázottnak.

Tanulmányának befejező soraiban Dániel Károly megjegyzi — bizonyára nem minden ok nélkül —, hogy a reménytelen esetek elbírálásakor, majd a döntéshozatal- kor az orvos egyedül van. Ez a sajátos helyzeti etika és „a mindenkori profes- zionális deontológia jobb és emberibb elhatározásra vezet majd az orvost, *mint bármilyen formális törvény vagy szabály, amit ugyancsak emberek irtak és alkot- tak*” (az én kiemelésem — K. E.).

Ezzel már felmerült a jogi szabályozás kérdése. Mi a helyzet „de lege lata”? Valahányszor — sajnos, elég ritkán — a jogszociológia elszánja magát arra, hogy a jogismeretet, a jogról alkotott véleményt közelebbről megvizsgálja, mindig meglepő eredményre jut. Berl Kutchinsky *A jogtudat: a jogismeret és a jogról al- kotott vélemény kutatásának áttekintése* (In: *Jog és szociológia*. Bp., 1979. 401—430.) című, szerintem jelentős tanulmányában rámutat arra, hogy a hagyományos törvényhozási eljárás azon a feltételezésen alapszik, hogy ha egyszer egy törvény- javaslatot megszavaztak a parlamentben, és azt megfelelően kihírdették, az új tör- vény szükséges ismerete önmagától elterjed a lakosság körében. Tapasztalati bizo- nyítékok egész sora mutatja azonban, hogy ez a feltételezés hibás. Azon még nem kell meglepődni, hogy a nagyközönségnek szinte egyáltalán nincs tudomása az ügy- nevezett „specifikus” törvényekről. Enyhén szólva viszont furcsa, hogy e törvények ismerete igen gyakran még azokban a specifikus csoportokban is szegényes, ame- lyek számára voltaképpen készültek.

Bár kisebb mértékben, de ezt a jelenséget vélem felfedezni az euthanasia esetében is. Igazam van-e, vagy nincs — eldöntik a tények, és persze a törvények.

Kezdjük talán azzal, hogy *egyetlen olyan jogszabály sem létezik, amely nyíltan, kifejezetten tiltaná, illetve ugyanúgy engedélyezné, elfogadná az aktív vagy a passzív euthanasiát.*

Hazánkban az orvosi-egészségügyi tevékenységet a 3/1978. sz. egészségügyi törvény (*Hivatalos Közlöny*, 1978. július 10., 54. sz.) szabályozza. A törvény — témánk szempontjából is számításba jöhető — érdemeivel, jogalkotási erényeivel *Szervátültetések jogi szabályozása* (A Hét, 1979. 50.) című cikkemben részletesen foglalkoztam. Most inkább a *hibáiról* szeretnék szót ejteni. A törvény ugyanis inkább a szervezési, mint a valóságos orvosi-etikai kérdésekre összpontosít. Hatálytalanítja ugyanakkor a 212/1953. sz. törvényerejű rendeletet, gyakorlatilag az egyetlen jogszabályt, amely részleteiben is szabályozta az orvosi hivatás gyakorlatát.

Aki nem sajnálja az időt, fáradságot, és figyelmét elsősorban a III. fejezet második alcímére irányítja, meglepő következtetésre jut. A jogszabály ugyanis — hatályon kívül helyezett elődjével ellentétben — egyetlen utalást sem tartalmaz arra a — vitánk során többször is említett — kötelezettségre, mely szerint az orvosnak mindent el kell követnie azért, hogy a beteg életét néhány nappal vagy akár órával is meghosszabbítsa. Pedig nagyon alapos, részletkérdésekre is kiterjedő jogi szabályozásról van szó.

A törvény hiányosságainak magyarázatára két — véleményem szerint egyformán logikus és elképzelhető — változat kínálkozik. Az első: mivel nem sikerült megfelelő jogi formát találni, az orvosra bízták, gyógyítson, ameddig tud, és ameddig lehet.

A második: a törvényhozó úgy találta, hogy az esetleges orvosi műhiba vagy súlyosabb károsodást, esetleg halált okozó etikai visszaélések szankcióira nem kell külön paragrafusokat alkotni, elég annyi, amennyi már amúgy is benne van a büntető törvénykönyvben.

Bármennyit lapoznánk is a büntető törvénykönyvet, az „orvosi műhiba” kifejezést nem találjuk meg benne. Ha viszont a számításba jöhető bűncselekményeket úgy csoportosítjuk, hogy az megfeleljen az euthanasia aktív, illetve passzív változatának, akkor sincs sok dolgunk, hiszen tulajdonképpen két bűncselekményt kell említenünk: a szándékos emberölést (annak egyszerű, illetve minősített változatát, a *Btk.* 174. és 175. szakaszának d pontja szerint), illetve a gondatlanságból elkövetett emberölés súlyosbított formáját (lásd a *Btk.* 178. szakaszának második bekezdését).

Több ízben is volt alkalmam tapasztalni, hogy a jogászok, valahányszor az orvosi tevékenység büntetőjogi vonatkozásait vizsgálják, mindig ezt a csoportosítást használják. Alkalmadtán még szóba kerül a gondatlanságból elkövetett, súlyos vagy enyhébb következményeket okozó testi sértés. Jómagam inkább a példa kedvéért, mintsem tudományos meggyőződésből foglalkoztam vele. Volna ugyanis egy ellenvéleményem. Ha mindenáron minősített elkövetőre (tehát orvosra) jellemző bűncselekményként akarjuk kezelni az euthanasiát, akkor — aktív vagy passzív formától függetlenül — csakis a *szándékos bűncselekmény* jöhet számításba. Az orvos *szándékosan* adja be a halált okozó gyógyszert, *szándékosan* kapcsolja ki az életfunkciókat fenntartó gépet, és megint csak *szándékosan* nem adja be azt a gyógyszert, amely ideig-óráig még életet ad.

Jogászai körökben köztudott dolog, hogy nemcsak a jogszabály tölthet be elvi jelentőségű szabályozó és irányadó szerepet. Legtöbb esetben a joggyakorlat is közbeszól. Vegyünk egy hazai példát: a Legfelsőbb Törvényszék büntetőjogi kollégiumának 1032/1965. sz. eseti döntése kötelezi az orvost arra, hogy a beteget megfelelő ellátásban részesítse, még akkor is, ha az életmentés lehetetlen, csupán a fájdalom csökkenthető, és az élet, akár percekkal is, de meghosszabbítható. Mindjárt egy ellenpélda: a vonatkozó szakirodalom idézi annak a holland orvosnőnek az esetét, akit 1973-ban a bíróság banális, egyheti szabadságvesztésre ítél, mert erős morfiomadaggal megölte édesanyját, aki részben bénán, életkedvét vesztve, maga kérte erre. A per nemzetközi visszhangját el lehet képzelni.

Visszatérve a hazai joggyakorlatból vett példára, szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy érvényes precedensnek tekinthető-e egy olyan bírósági döntés, amelynek jogi alapja már hatályon kívül helyeztetett. Jogilag nem, de itt elvi jelentőségű döntésről van szó, és nem valószínű, hogy a Legfelsőbb Törvényszék — akár a jelenlegi jogszabályok alapján — másképpen foglalná állást, mint azt annak idején tette. A magam részéről tehát egyetlen orvosnak sem tudnám ajánlani, hogy akár passzív euthanasiát is gyakoroljon pusztán azért, mert az ügynek, *ha kiderül*, semmilyen büntetőjogi következménye nem lesz.

Az emberek megszokták, hogy a büntetőjogi rendelkezéseket kizárólag a *Btk.*-ban keressék. Eszükbe sem jut — bizonyára azért, mert soha senki nem mondta nekik —, hogy tucatjával akadnak olyan specifikus törvények, amelyek vagy a

törvénykönyvből hiányzó bűncselekményeket határoznak meg, vagy pedig büntetőjogi fontosságú fogalmakat tisztáznak. Azt már láttuk, hogy a *Btk.* nem foglalkozik az orvosi műhibával, gondatlansággal, rendelkezései sokkal általánosabbak. De ez nem jelenti azt, hogy ez a fogalom teljesen hiányzik a jogrendszerből. Az egészségügyi törvény IX. fejezete például kötelezővé teszi a boncolást, valahányszor a beteg egészségügyi intézményben halt meg. Ugyanakkor kötelezi a boncolást végző orvost, hogy az ügyéségi szervek tudomására hozza, valahányszor orvosi műhiba gyanúja merülhet fel.

Bárki felteheti a kérdést: miért kell az orvosi műhibával épp ez alkalommal foglalkozni? Elvégre az euthanasia nem orvosi műhiba, hanem tudatos beavatkozás, illetve tudatos be nem avatkozás. Nos, az euthanasia valóban nem orvosi gondatlanság, de azért az is előfordulhat, hogy a beteg a nem megfelelő orvosi ellátás miatt kerül olyan állapotba, amelyben már felmerülhet az euthanasia esetleges alkalmazása. De akkor az már nem euthanasia, hanem gyilkosság. Sietve hozzátesszem, hogy napjainkban az orvostudományra inkább az alaposság, s nem a gondatlanság a jellemző. De egyetlen orvos sem vitathatja el a jogásztól azt a jogot, hogy mielőtt állást foglal, alaposabban „körülnézzen”. Nem másért, csupán azért, nehogy ártatlan, jó szándékú emberek a börtönbe kerüljenek, a bűnözők pedig közöttünk maradjanak.

Összintén szólva nem csodálkozom, hogy az orvosok, egy kicsit saját biztonságukra is gondolva, újabb jogszabályokat sürgetnek. Már azért sem, mert a jelenlegi jogszabályanyagra csak annyit lehet mondani: ez van. Mi viszont tegyük fel inkább a kérdést: mi várható „de lege ferenda”, azaz mi újat hozhat a jövő jogalkotása?

Fordított alapállásból fogok kiindulni. Előbb a magam — bizonyos szempontból összefoglaló — véleményét fejtem ki. A passzív euthanasiát elfogadom, *adott körülmények között* indokoltnak, alkalmazhatónak tartom. A jogi szabályozás lehetősége viszont akadályokba ütközik, s ezekre pillanatnyilag nem látok megoldást. Van ugyanis a jogszabálynak egy olyan jellegzetessége — nevezetesen alkalmazásának nagyfokú társadalmi és szakosított ellenőrzése —, amely bármilyen más társadalmi normától élesen elhatárolja.

Tételezzük fel, hogy egyik napról a másikra, pesszimizmusomat meghazudtolva, mégiscsak megjelenik egy jogszabály, amely indokolt esetben lehetővé teszi a passzív euthanasia alkalmazását. De ki dönti el, hogy valóban indokolt-e a döntés? Természetesen az orvos. Ki fogja viszont elhinni neki, hogy tényleg indokolt esetben alkalmazott euthanasiát? Talán a jogász? Ennél veszélyesebb ponton aligha találkozhat a két tudomány. Hogy miért? A válasz egyik felét maga Dániel Károly adta meg: „Nyilván vannak gazember orvosok — mint ahogy vannak gazember tudósok, írók, politikusok is.” Bizonyára véletlenül, de a felsorolásból — több más társukkal együtt — kimaradtak a gazember jogászok. Ha Dániel Károly vállalja, hogy látott gaz orvosokat, én is vállalom, hogy láttam hitvány jogászokat. Márpedig ha egy becsületes orvos gazember jogász kezébe kerül, az nagyjából egyenértékű azzal, amikor egy becsületes jogászt gazember orvos segít át a mulandóságba.

Mondjuk tehát ki: az euthanasia jogi szabályozása azért megoldhatatlan, mert egyrészt a szabályozásra váró körülmények és viszonyok tisztázatlanok (még az orvostudomány legkiválóbb szakteknintélyei között is megoszlanak a vélemények), másrészt pedig egy esetleges jogszabály alkalmazási szinten történő ellenőrzése egyszerűen elképzelhetetlen. Minden konkrét esetben az orvosra bízni, hogy ön-maga döntését a törvény merlegére tegye — nagyjából ugyanazt jelentené, mint egy kereskedelmi egység ügykezelőjére bízni saját leltárának elkészítését. Ez nem becsületsértés vagy bizalomhiány. Ha valaki — egyébként talpig becsületesen — elismeri, hogy saját hivatásának gyakorlói között is akadhatnak gazemberek, akkor bizonyára azt is megérti: a törvény alkotói nem tudhatják, hogy az alkalmazók között milyen lesz a becsületesek és gazemberek aránya. Emberletről lévén szó, szerintem már *egy* gazember is sok...

Ha nem is tudom elfogadni az euthanasiát szabályozó konkrét jogi norma lehetőségét, elképzelhetőnek tartok egy olyan normatív megoldást, amely — még ha kompromisszumszerűen is — biztosíthatja az orvostudomány és a jog közötti békét az euthanasia kérdésében.

Az ötlet Dániel Károlyé, én csak megpróbálok jogi köntösbe öltöztetni. A megoldás nem más, mint az angolszász országokban előforduló, ún. Living-Will, tehát „egyfajta végrendelet, amelyet az illető akkor szerkeszt, amikor erre még lehetősége nyílik, s amelyben kifejezi akaratát arra vonatkozóan, hogy ne tartsák életben súlyos ártalom esetében, gyógyíthatatlan vagy megnyomorodást okozó, tudatvesztéssel vagy közlésképtelenséggel járó betegségeiben”.

Az ötlet már azért is rokonszenves számomra, mert a hazai jogalkotásban is találtam valami hasonlót. Az egészségügyi törvény 135. szakasza ugyanis elrendeli, hogy szerv- és szövetátültetések esetén a számításba jöhető (már halott) donor testéhez nem szabad hozzányúlni, ha az illető még életében írásbeli nyilatkozatot tett, amelyben megtiltja (holt)testének bármilyen megcsonkítását.

Akárhogy nézzük, ez is egyfajta végrendelet. Ha viszont elismerjük azt a jogot, hogy valaki a saját teste felett döntési joggal rendelkezék, miért ne ismer-nénk el a biológiai léte feletti rendelkezési jogot is? Természetesen a passzív eutha-nasia határain belül, függetlenül a római jog ismert tételétől, mely szerint „a sér-tett beleegyezése kizárja a büntetethez való jogot”, tehát ha valakit tudtával és beleegye-zésével ölnek meg (ilyen is volt), akkor a tett elkövetője nem vonható büntetőjogi felelősségre.

Még egyszer — egyben utoljára — szeretnék utalni a Juszt—Zeley-kötetre. A szerzők több mint kétezer levelet kaptak, ezek közül néhányat a kötet végén ki-vonatosan közölnek. Akadt közöttük egy, amelyet többször is elolvastam. Én, a jogász nem mondhatok ki ilyesmit. Egyszerűbb tehát, ha más — történetesen egy nyugdíjas vidéki körorvos — szájába adom: „Vannak az életnek évezredek törvé-nyei, ezek sorába tartozik a kegyes, a jó halál is, az eutanázia passzív formája. Ne kodifikálják, ne szabályozzák ezt, ne rendezzenek ankétokat. Egy igazi orvos érzi, mire kötelezi a hivatása.”

Igy legyen.

Király Ernő

Kovács Géza: Szekér